

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	11
-------------	----

BİRİNCİ KISIM

I Giriş	17
---------------	----

(i) Kitabın Planı	17
(ii) “Antik Yunan Dünyası”: Zamansal ve Uzamsal Kapsam	23
(iii) <i>Polis</i> ve <i>Khōra</i>	25
(iv) Marx’ın İlkçağ Tarihi Çalışmaları Açısından Anlamı	38

II SINIF, SÖMÜRÜ VE SINIF MÜCADELESİ	51
--	----

(i) Sınıflı Toplumun Doğası	51
(ii) “Sınıf”, “Sömürü” ve “Sınıf Mücadelesi”nin Tanımlanması	65
(iii) Sömürü ve Sınıf Mücadelesi	74
(iv) Aristo’nun Yunan Siyasetine Dair Sosyolojisi	98
(v) Sınıfa Alternatifler (Statü vs.)	112
(vi) Kadınlar	134

III MÜLKİYET VE MÜLK SAHİPLERİ	150
--------------------------------------	-----

(i) Üretim Koşulları: Toprak ve Özgür Olmayan Emek	150
(ii) Mülk Sahibi Sınıf (ya da Sınıflar)	153
(iii) Zenginliğin Temel Kaynağı Olarak Toprak	160
(iv) Kölelik ve Diğer Özgür Olmayan Emek Biçimleri	175
(v) Azatlılar	227
(vi) Kiralık Emek	233

IV ANTİK YUNAN DÜNYASINDA SÖMÜRÜ BİÇİMLERİ VE KÜÇÜK BAĞIMSIZ ÜRETİCİ ...	264
--	-----

(i) “Doğrudan Bireysel” ve “Dolaylı Kolektif” Sömürü	264
(ii) Köylülük ve Köyleryi	268
(iii) Köleden <i>Colonus</i> ’a	290
(iv) Askerî Unsur	331
(v) “Feodalizm” (ve Serflik)	340
(vi) Diğer Bağımsız Üreticiler	343

İKİNCİ KISIM

V YUNAN TARİHİNDE SİYASİ DÜZLEMDE SINIF MÜCADELESİ	353
(i) “Tiranlar Çağı”	353
(ii) MÖ Beşinci ve Dördüncü Yüzyıllar	359
(iii) Yunan Demokrasisinin Yıkılışı	380
VI SÜZEREN ROMA	414
(i) “Dünyanın Kraliçesi ve Hanımefendisi”	414
(ii) “Tabakalar Çatışması”	421
(iii) Gelişkin Cumhuriyet	427
(iv) Yunan Dünyasının Romalılar Tarafından Fethi	435
(v) Cumhuriyet’ten <i>Principatus</i> ’a	443
(vi) <i>Principatus</i> , İmparator ve Üst Sınıflar	470
VII İDEOLOJİK DÜZLEMDE SINIF MÜCADELESİ	515
(i) Terör ve Propaganda	515
(ii) “Doğal Kölelik” Kuramı	524
(iii) Köleliğe Yönelik Standart Hellenistik, Romalı ve Hristiyan Tutum	527
(iv) Grekromen Dünyanın, İsa’nın ve Hristiyan Kiliselerinin Mülkiyete Yönelik Tutumları	536
(v) Sınıf Mücadelesinin Kurbanlarının İdeolojisi	555
VIII ROMA İMPARATORLUĞU’NUN “GERİLEMESİ VE ÇÖKÜŞÜ”: BİR AÇIKLAMA	570
(i) Hristiyanlık Çağının İlk Üç Yüzyılında Alt Sınıfların Daha Yoğun Bir Biçimde Sömürülmeleri ve Denetim Altına Alınmaları	570
(ii) “ <i>Curia</i> Sınıfı” Üzerindeki Baskı	586
(iii) “Barbarlara” Sığınma, Köylü İsyanları ve Roma İmparatorluğu’nun Parçalanması Karşısında Kayıtsızlık	596
(iv) Roma İmparatorluğu’nun Büyük Bir Kısımının Beşinci, Altıncı ve Yedinci Yüzyıllarda Çökmesi	615
EKLER	634
NOTLAR	684
KAYNAKÇA (VE KISALTMALAR)	834
DİZİN	875

ÖNSÖZ



Bu kitabın ana metni, yalnızca İlkçağ tarihçileri ve Antikite araştırmacıları* için değil, özellikle diğer dönemleri çalışan tarihçiler, sosyologlar, siyasal kuramcılar, Marx'ın öğrencileri ve “genel okur” için de kaleme alınmıştır. Yunanca ve kısa alıntılar dışındaki Latince metinlere Notlar ve Ekler’de yer verilmiştir.

Farkında olduğum kadarıyla bu kitap, işe Marx'ın tarihsel yönteminin temel özelliklerini açıklayarak ve bu yöntemin içerdiği kavram ve kategorileri tanımlayarak başlayan; daha sonraysa bu analiz araçlarının, tarihin uzun bir dönemi –burada, “Antik Yunan dünyamın” (bkz. aşağıda I.ii) on üç ya da on dört yüzyılı– boyunca, çeşitli zamanlarda öne çıkan temel olayları, süreçleri, kurumları ve fikirleri açıklamak için pratikte nasıl kullanılabileceğini göstererek devam eden; İngilizcede ya da okuyabildiğim diğer dillerde yayımlanmış ilk çalışmadır. Bu düzenleme, çok sayıda metin içi referans içermektedir. Esas olarak metodolojiyle ve kavramlarla kurumların (ağırlıklı olarak birinci kısımda bulunabilecek) daha “teorik” ve senkronik bir şekilde incelenmesiyle ilgilenenler, kendilerini en fazla ilgilendiren sayfalara yönelik ihtiyaç duydukları spesifik referansları, birinci kısımdaki diğer alt bölümlerde ya da ikinci kısımda yer alan daha diyakronik incelemede bulabilirler. Benzer şekilde, ilgileri bütün bir dönemin belirli bir kısmıyla sınırlı olan meslekten tarihçiler de zaman zaman, birinci kısımda yer alan, kendileriyle özellikle alakalı olduğunu düşündükleri belirli bir “teorik” bölüme atıfta bulunulmasına ihtiyaç duyacaklardır. (Örneğin II.iv’ü V.ii-iii ile I.iii’ü IV.ii ile ya da III.iv’ü Ek II ve IV.iii ile karşılaştıran herkesin bunu açıkça göreceğini düşünüyorum).

Bu kitap, Antikite Çalışmaları Fakülte Kurulu’nun daveti üzerine 1973 Şubatı’nda, Cambridge Üniversitesi’nde (üç oturumda) verdiğim 1972/73 yılının J. H. Gray derslerinden doğdu. O zamanlar Fakülte Dekanı olan, şimdiyse *Wolfson College*’ın Rektörlüğünü yürüten J. S. Morrison’a ve İlkçağ Tarihi

* Özgün metinde yer alan *Classical studies* ya da *Classical scholars* ifadeleri, İngilizce konuşulan dünyada, beşeri bilimler dairesinde MÖ 600 - MS 600 yılları arasındaki Akdeniz Dünyası’nı ele alan çalışmalar ve bu alanda üretimde bulunan bilim insanları için kullanılmaktadır. Bu terimlerin Türkçede yerleşmiş karşılıkları bulunmadığından, çeviride Antikite çalışmaları ve Antikite araştırmacıları ifadeleri tercih edilecektir. –çev.

Profesörü M. I. (artık Sir Moses) Finley'e, bana karşı gösterdikleri nezaket ve bunun benim için hoş bir deneyim olmasını ve her üç derse de geniş bir dinleyici kitlesinin gelmesini sağlamak için girdikleri sıkıntı nedeniyle, özellikle minnettarım.

J. H. Gray dersleri, 26 Temmuz 1856'da doğan ve 23 Mart 1932'de 75 yaşında hayata gözlerini yumana dek, *Cambirdge Queens' College*'de Antikite Çalışmaları Öğretim Üyesi ve Okutmanı olarak en az 51 yıl hizmet veren, Muhterem Kanon Joseph Henry ("Joey") Gray, M.A. (*Cantab.*)* J.P. tarafından başlatılmıştır. Onun (bir tarihini de yazıp yayımlattığı) *Queens College*'a, Anglikan Kilisesi'ne ve Masonluğa (1914 yılında Cambridgeshire'ın Büyük Üstadı olmuştu) yönelik adanmışlığı, ancak atletizme, kürek çekmeye, krikete ve hepsinden önce ragbiye olan düşkünlüğüyle karşılaştırılabilir. 1895 yılından ölümünde dek Cambridge Üniversitesi Ragbi Futbol Kulübü'nün başkanlığını yürütmüş ve kulüp onun başkanlığına duyduğu minnettarlığı göstermek için kendisine en az 1.000 £'luk bir meblağ verdiğinde, bu parayı Cambridge'de Antikite Çalışmaları için özel bir ders dizisi başlatılması amacıyla bağışlamıştır. *The Dial*'da çıkan (*Queens' College* Dergisi, no. 71, Paskalya sayısı 1932) hayranlık ve sevgi ifadeleriyle dolu ölüm ilanından alıntılacak olursak, "böylece futbol sahasının gladyatörlerini beşerî bilimlerin hamilerine dönüştürmüştür." Ölüm ilanı Gray'in "ateşli Muhafazakâr siyaseti"nden söz ediyor ve onu "John Bull"un, "kep ve çüppe içinde, neredeyse aynen yeniden dünyaya gelmiş biçimi" olarak niteliyordu. Korkarım ki yaşasaydı, verdiğim derslere ve bu kitaba kuvvetle itiraz ederdi; fakat aynı ilanda yer alan ve onun "herkese, hatta sosyalistlere ve yabancılara bile gösterdiği içten iyi niyet"ten söz eden bir başka ifade, beni biraz olsun rahatlatıyor.

Bu kitap tabii ki, söz konusu derslerin hatırı sayılır oranda genişletilmiş halden oluşuyor ve 1974'te sunulan başka iki tebliğin de neredeyse tamamını içeriyor: Bu tebliğlerden biri, 21 Mart 1974'te Londra'da *Society for the Promotion of Hellenic Studies*'e "Karl Marx and the history of Classical Antiquity" {Karl Marx ve Klasik Antikitenin Tarihi} başlığıyla sunulmuş ve daha sonra genişletilmiş bir versiyonu *Arethusa* 8 (1975) 7-41'de (burada "KMHCA" olarak atıfta bulunulacak) basılmıştır. Diğeriyse 15 Temmuz 1974'te York'ta *Conference of Ecclesiastical History*'de, "Early Christian attitudes to property and slavery" {İlk Hristiyanların Mülkiyet ve Kölelik Karşısındaki Tutumları} başlığıyla sunulmuş ve ardından genişletilerek *Studies in Church History* 12 1-38'de (1975) (burada "ECAPS" olarak atıfta bulunulacak) yayınlanmıştır. Bu kitabın başka bölümleri de, yalnızca İngiltere'de değil, Polonya'nın Varşova kentiyile (1977) Hollanda'nın Amsterdam, Groningen ve Leiden kentlerindeki (Nisan-Mayıs 1978) çeşitli üniversitelerde de ders olarak sunulmuştur. Bu şehirlere yaptığım ziyaretler sırasında gösterdikleri nezaket için pek çok dostuma, özel-

* Cambridge Üniversitesi için kullanılan bir kısaltma. -çev.

likle de Varşova Üniversitesi'nden Iza Biezuńska-Malowist'e ve Amsterdam Üniversitesi'nden Jan-Maarten Bremer'e teşekkür borçluyum.

Gray derslerini, referansları eklemekten pek de öteye gitmeden, neredeyse özgün biçiminde yayımlamayı düşünüyordum. Fakat, taslakları gösterdiğim kişilerin pek çoğundan gelen yorumlar beni, Marx'ın düşüncelerine ilişkin Batı dünyasının büyük bir bölümünde ve muhtemelen özellikle İlkçağ tarihçileri arasında (İngilizce konuşan dünyada en az diğer yerlerde olduğu kadar) hüküm süren cehalet nedeniyle, kitabı bütünüyle farklı bir ölçekte yazmam gerektiğine ikna etti. Böyle yaptıkça da düşüncelerim gelişti ve sık sık fikirlerimi değiştirdim.

Dostlarım ve meslektaşlarım bu kitabın bölümlerinin birbirini takip eden pek çok taslağıyla ilgili yararlı eleştirilerde bulundular. Onlara daha önce şahsen teşekkür ettim. Fakat kısmen pek çoğu Marksist olmadığı ve kendi isimlerini burada görmekten hoşlanmayabileceği için; kısmense yazarın genel bir teşekkürde isimlerine yer verdiği insanların başına ekseriyetle geldiği gibi, kitaba ilişkin eleştiri yazma teklifi almalarının önüne geçmek istemediğimden, kendilerine burada bir kez daha teşekkür etmekten imtina ediyorum.

Çok kısa temel referanslara (özellikle de kaynak malzemeye yapılanlara) metnin içinde yer verdim ve onları mümkün olduğunca cümlelerin sonlarına yerleştirmeye çalıştım. Bunun, esas olarak akademisyenler için yazılmamış bir kitapta, dipnotlar açısından daha tercih edilir olduğunu düşünüyorum; çünkü göz sayfanın altına gidip gelmekten, kısa bir pasajdaki parantezleri daha kolay seçebilir. (Aslen akademisyenler için konulmuş daha uzun notlar, kitabın sonunda bulunabilir.) Bunu, kendilerinin de alışkanlık üzere, *JRS*, *CIL*, *ILS*, *PSI*, *BGU* gibi kısaltmaları, süreli yayınlar, papirüs ve yazıt derlemeleri vb. de dahil olmak üzere çeşitli referans kategorilerinde kullanmalarına rağmen, katı Oxford muhafazakârlığıyla, başlıkların baş harflerle kısaltılmasına –örneğin, A. H. M. Jones, *The Latter Roman Empire 284-602* yerine “Jones, *LRE*” gibi– karşı çıkan arkadaşlarıma yanıt olarak yazıyorum. Kanımca, asıl metinde referansların kullanılmasını mümkün kılan tek alternatif, tarih ya da sıra numarasıyla yapılacak kısaltmalar olmalıdır, örneğin “Jones, 1964” ya da “Jones (1)”; fakat bir kural olarak baş harflerin, söz konusu çalışmadan zaten haberdar olan ya da tüm kısaltmaların anlamını açıkladığım kaynakça kısmına daha önce göz atan okura gerekli bilgiyi iletmesi çok daha olasıdır. Belki de buna, baş harfler kullanılarak kısaltılan başlıkların, italik yazıldıklarında kitaplara, aksi halde makalelere ait olduklarını da eklemeliyim.

Bu kitap için, başta antik kaynaklara ve Marx'ın yazılarına odaklanmış olsam da, zorunlu olarak çok geniş bir okuma yaptım; fakat atıfta bulunmaktan kaçındığım bazı “belirli” çalışmalar da var. Bunlar bilhassa, spesifik olarak felsefi bir nitelik arz eden ve esasen tarihçilikle uğraşan birinin ana konusunu oluşturması gereken gerçek tarihi “olay, süreç, kurum ve fikirlerden”

(cf. yukarı) ziyade, soyut kavramlarla ilgilenen kitaplardan oluşuyor. Buna ilişkin bir örnek olarak, benim hâkim olduğumdan çok daha fazla felsefi uzmanlığa dayanan, ama sempatiyle yaklaştığım G. A. Cohen'in, *Karl Marx's Theory of History, a Defence* {Karl Marx'ın Tarih Kuramı, Bir Savunma} kitabı verilebilir. Diğer bir örnekse, bana gereğinden çok daha fazla övgüye mazhar oluyormuş gibi gelen, ama yine de Marx'ın düşüncesinin pek çok takipçisinin ellerinde uğradığı felaketleri doğru bir şekilde resmedebilen Leszek Kolakowski'nin üç ciltlik devasa çalışması, *Main Currents of Marxism: Its Rise, Growth and Dissolution*'dır {Marksizmin Ana Akımları: Doğuşu, Gelişmesi ve Çözülmesi}.

Serbest bırakılan Nazi savaş suçlusu Albert Speer, 22 Eylül 1970 tarihli *The Guardian*'da yer alan mülakatında, Üçüncü Reich'da "Her Bakan yalnızca ve yalnızca kendi bölümünden sorumluydu. Eğer sadece kendi alanınızdaki şeyleri görebilecek şekilde eğitilmişseniz, vicdanınız rahat ederdi; bu herkes için geçerliydi" demişti. Eğitim sistemimiz de, "sadece kendi alanlarındaki şeyleri gören" kişiler yetiştirme eğilimindedir. Buna katkıda bulunan yöntemlerden biri de, "antik tarih" in çağdaş dünyadan katı bir şekilde ayrılmasıdır. Bu kitapsa, aksine, Antik Yunan dünyasını kendimizinkiyle yakın bir ilişki içinde görmeye yönelik bir çabadır ve her ikisi hakkında da, diğerini titiz bir şekilde inceleyerek daha çok bilgi edinebileceğimiz inancından ilham almıştır.

Bu kitabın ithafı, en büyük borcumun kime olduğunu da göstermektedir: Karıma; özellikle de, birkaç yıl boyunca bu çalışmaya odaklanıp başka her şeyi göz ardı etmemi kabul ederken sergilediği sabır ve güler yüzlülük için. Hataları düzeltmemdeki değerli yardımları için oğlum Iulianus'a ve kitabı yayınlamayı kabul eden ve bu görevi mümkün olan en zarif ve en etkili şekilde tamamlayan Colin Haycraft'a duyduğum minnettarlığı da dile getirmek istiyorum.

G.E.M.S.C.

Eylül 1980

BİRİNCİ KISIM



GİRİŞ



(i)

Kitabın Planı

Bu kitaptaki genel amacım, (bu bölümün ikinci alt bölümünde tanımlandığı şekliyle) Antik Yunan dünyasıyla ilişkili olarak, Marx'ın genel toplum çözümlemesinin değerini önce (birinci kısımda) açıklamak ve ardından (ikinci kısımda) örneklerle göstermektir. Marx ve Engels tarihsel metodolojiye bir dizi farklı katkıda bulundular ve tarihçilerle sosyologlar tarafından verimli bir şekilde kullanılacak bir dizi araç ortaya koydular. Fakat ben büyük oranda, bu araçlardan, özgül tarihsel olayların ve süreçlerin anlaşılması ve açıklanmasında fiilen kullanılmasının çok daha önemli ve verimli olduğuna inandığım bir tanesine, yani *sınıf* ve sınıf *mücadelesi* kavramına yoğunlaşacağım.

Bu bölümün ikinci alt bölümünde, “Antik Yunan Dünyası” terimini nasıl yorumladığımı belirtiyor ve benim “Yunan dünyam”ın tarihinin rahatlıkla ayrılacağı (yaklaşık olarak MÖ 700 ile MS yedinci yüzyılın ortaları arasındaki) dönemler için kullanacağım terimlerin anlamlarını açıklıyorum. Üçüncü alt bölümde *polis* ve *khōra* (şehir ve kırsal kesim) arasındaki temel ayrımı tasvir ederek devam ediyorum. Bu ayrım, –hayli saçma bir şekilde– “Yunan tarihi” denildiğinde pek çok insanın aklına gelen tek şey olan, (yaklaşık olarak MÖ dördüncü yüzyılın sonlarına doğru nihayete eren) “Klasik” dönem sonrasında çok önemli bir rol oynar. Dördüncü alt bölümde, bir Antikite araştırmacısı olarak Marx'a dair kısa bir değerlendirme sunuyor ve İngilizce konuşulan dünyada, Klasik antikiteyle ilgilenen bilim insanlarının büyük çoğunluğu için ne yazık ki karakteristik olduğu üzere, Marksist fikirlere yönelik neredeyse tam bir ilgisizliğin hüküm sürdüğünü vurguluyorum. Aynı zamanda Marx'ın tarihe yaklaşımıyla ilgili bazı yaygın yanlış değerlendirmeleri de düzeltmeye çalışıyorum ve böylece Marx'ın yaklaşımını Thucydides'inkiyle karşılaştırıyorum.

İkinci bölüm, “sınıf, sömürü ve sınıf mücadelesi” ile ilgileniyor. Birinci alt bölümde kendi anladığım biçimiyle sınıflı toplumun doğasını ve kökenlerini açıklıyorum. Bunun yanı sıra Antik Yunan toplumunu çağdaş dünyamızdan

en fazla ayıran iki temel özelliğin de altını çiziyorum: Bunlar sırasıyla Marx'ın "üretici güçler" ve "üretim ilişkileri" adını verdiği alanlarda saptanabilirler. İkinci alt bölümde, (özünde bir ilişki ve sömürü olgusunun toplumsal cisimleşmesi olan) "sınıf"ı ve buna ek olarak "sömürü"yü ve "sınıf mücadelesi"ni tanımlıyorum. Üçüncü alt bölümde "sınıf mücadelesi" terimine yüklediğim anlamın, bizatihi Marx'ın kendi temel düşüncesini yansıttığını gösteriyorum: Sınıf mücadelesinin özü, sömürü ya da sömürüye karşı direniştir; herhangi bir sınıf bilincinin ya da herhangi bir siyasi unsurun varlığı zorunlu değildir. Aynı zamanda beni, Yunan (ve Roma) toplumlarını birer "köle ekonomisi" olarak tanımlamaya sevk eden kıstasları da açıklıyorum: Bu terim, üretimin büyük bir kısmının nasıl yapıldığından ziyade (antikitede pek çok bölgede, çoğu zaman üretimde en büyük paya sahip olanlar köylüler ve zanaatkârlardı), mülk sahibi sınıfların, artığı, her şeyden önce özgür olmayan emeğin sömürüsü vasıtasıyla elde ettikleri olgusuna atıfta bulunmaktadır. (Bu alt bölüm, Marx'ın sermaye kuramında bulunan köle ile ücretli emekçi arasındaki farklılığa dair teknik sorunla ilgilenen Ek I ile birlikte okunabilir.) Dördüncü alt bölümde, Antik Yunan dünyasına, yalnızca modern kapitalist dünyanın incelenmesi açısından elverişli olan, yersiz ve anakronistik kategorileri dayatmakla itham edilen Marksist sınıf analizinin, tam aksine, antik sosyolog ve siyasi düşünürlerin en büyüğü olan Aristoteles tarafından kullanılan çözümlemeye kimi açılardan çok benzediğini gösteriyorum. Beşinci alt bölümde, benim kullandığımdan farklı olan bir dizi tarihsel yöntemle, bazı sosyolog ve tarihçilerin sınıf kavramına tercih ettikleri alternatifleri gözden geçiriyor ve özellikle (Max Weber ve M. I. Finley'e atıfla) "statü" nün bir çözümleme aracı olarak daha kullanışsız olduğunu, zira statülerin bir bütün olarak sınıfların alametifarikası olan organik ilişkiden yoksun olduklarını ve bu kavramın, özellikle de toplumsal değişim söz konusu olduğunda, ancak nadiren bir açıklama sağlayabildiğini gösteriyorum. Altıncı alt bölümde kadını, teknik Marksist anlamda bir sınıf olarak ele alıyor ve ilk Hristiyanların kadına ve evliliğe yönelik tutuma dair kısa bir değerlendirmeyi, Hellenistik, Romalı ve Yahudi muadilleriyle karşılaştırarak sunuyorum.

Üçüncü bölümün başlığı "Mülk ve Mülk Sahipleri". Birinci alt bölüme, antikitede en fazla önem arz eden "üretim koşulları"nın toprak ve özgür olmayan emek olduğu gerçeğiyle başlıyorum: O halde bu ikisi, mülk sahibi sınıfın kontrol etmeye ihtiyaç duyduğu ve fiilen kontrol ettiği şeylerdi. İkinci alt bölümde "mülk sahibi sınıflar" terimini nasıl kullandığımı açıklıyorum: Hayatta kalmak için zamanlarının hatırı sayılır bir kısmını çalışarak harcamaya ihtiyaç duymadan yaşamlarını sürdürebilenler. (Bir bütün olarak mülk sahibi sınıfın içindeki sınıfsal ayrımlara dikkat çekmeyi gerektiren yerlerde, çoğul olarak "mülk sahibi sınıflar"dan söz ediyorum). Üçüncü alt bölümde, antikitede toprağın her zaman birincil üretim aracı olduğunu vurguluyorum. Dördüncü alt bölümde,

köleliği ve diğer özgür olmayan emek biçimlerini (borç bağımlılığı ve serflik), tüm bu bağımlılık biçimlerinin bugün tüm dünyada resmî geçerliliğe sahip tanımlarını kabul ederek tartışmaya açıyorum. (Ek II, Klasik ve Hellenistik dönemlerde, özellikle de tarım alanında köle emeği kullanımına dair kimi kanıtlar ortaya koyuyor.) Beşinci alt bölümde, (benim kullandığım şekliyle bir “sınıf” değil bir “tabaka” olarak) özgür insanlarla ilgileniyor; altıncı alt bölümdeyse ücretli emeği tartışmaya açarak, bunun kapitalizm öncesi dünyada bugüne kıyasla karşılaştırılmaz biçimde çok daha küçük bir rol oynadığını ve antikitede mülk sahibi sınıf mensuplarının (ve aynı zamanda pek çok fakirin de) gözünde kölelikten çok da fazla bir şey ifade etmediğini gösteriyorum.

Dördüncü bölümde “Antik Yunan Dünyasında Sömürü Biçimlerini ve Küçük Bağımsız Üreticiyi” ele alıyorum. Bu bölümün birinci alt bölümünde, “doğrudan bireysel” ve “dolaylı kolektif” sömürü arasında, pek çok özgür köylüyü devlet ve organları tarafından vergi verme, askerlik ve iâşe hizmetlerinden sorumlu tutulan, sömürüye tabi sınıfın üyesi olarak görmeye imkân sağlayan bir ayrıma gidiyorum. Buna ek olarak, “küçük bağımsız üreticiler” olarak tarif ettiğim kişilerin (esas olarak köylülerin, ama aynı zamanda zanaatkâr ve tüccarların da), ne kendilerini ağır bir biçimde sömürttüklerini ne de başkalarının emeğini kayda değer ölçülerde sömürdüklerini, aksine kendi çabalarıyla, ancak az çok hayatta kalma sınırında yaşadıklarını gösteriyorum. Geç Roma İmparatorluğu’ndan önceki pek çok zaman diliminde ve pek çok coğrafyada sayıları çok kalabalık olan bu kişiler, hem tarım hem de el zanaatları söz konusu olduğunda, üretimde en geniş paya sahip olmuş olmalıydılar. İkinci alt bölümde, özellikle köylülükten ve yaşamlarını ağırlıklı olarak sürdürdükleri köylerden söz ediyorum. Üçüncü alt bölümde (“Köleden *Colonus*’a”), öncesinde artığı üretmek için büyük oranda kölelere dayanan mülk sahibi sınıfın pek çoğu üçüncü yüzyılın sonlarına doğru serflere dönüşecek olan kiracılara (*coloni*) giderek daha fazla bağımlı hale geldiği Hristiyanlık çağının ilk yüzyıllarında, Yunan ve Roma dünyasındaki sömürü biçimlerinde yaşanan değişimi tarif ediyor ve açıklıyorum. Pek çok emeğiyle geçinen özgür köylü de, mensubu olduğu köylere bağlanarak, benzer bir boyunduruk altına alındı: Bu tür insanları “yarı-serfler” olarak adlandırıyorum. (Ek III, önemi dördüncü bölümün üçüncü alt bölümünde tartışılacak olan Roma İmparatorluğu sınırları içinde “barbarlar”ın yerleşimine dair çok sayıda kanıt sunuyor.) Dördüncü alt bölümde (“Askerî Etken”), esas olarak köylülerden oluşan bir toplumda hâkim sınıfın, dış askerî tehdit karşısında, yeterince kuvvetli bir orduyu ayakta tutabilmek için köylülüğün aksi takdirde sahip olacağından çok daha yüksek bir yaşam standardı elde etmesine izin vermek zorunda kalabileceğine dikkat çekiyorum. Geç Roma İmparatorluğu’nun bu tavizi vermedeki başarısızlığının, bir bütün olarak köylülüğün İmparatorluğun kaderi karşısında kayıtsız bir tavır takınmasına neden olduğu kanısındayım. Bu kayıtsızlık hali, impara-

torluğun büyük bir kısmının artık çözüldüğü yedinci yüzyıla kadar değişmeye başlamayacaktır. Beşinci alt bölümde “feodalizm” ve “serflik” kavramlarının kullanımına dair söyleyeceklerim bulunuyor. Üçüncü bölümün dördüncü alt bölümünde tanımlandığım şekliyle serflikin, hakkıyla “feodalizm” olarak adlandırılabilir bir olgudan bağımsız olarak da var olabileceğinde ısrar ediyor ve Marksist “feodal üretim biçimi” kavramı üzerine bir çift söz söyleyerek bu alt bölümü bitiriyorum. Altıncı alt bölümdeyse kısaca, köylüler dışındaki küçük “bağımsız üreticilerin” rolünü ortaya koyuyorum. Bu alt bölümle birlikte, kitabın birinci kısmı sona eriyor.

O halde, birinci kısımda, Antik Yunan dünyasının incelenmesinde bana en faydalı gözükten kavram ve kategorilerin oluşturulması ve sarıhleştirilmesi çabası çerçevesinde, büyük oranda kavramsal ve metodolojik sorunlarla, özellikle de bu kitabın ilgi alanına giren on üç ila on dört yüzyıllık dönem boyunca, Yunan toplumuna baktığımızda açık bir şekilde görülen değişim süreciyle meşgul oluyorum.

İkinci kısımda, birincide çerçevesini çizmiş olduğum kavramların ve metodolojinin yalnızca bir dizi tarihsel durum ve gelişmenin değil, fakat aynı zamanda tarihsel süreç içinde ortaya çıkan –toplumsal, iktisadi, siyasi ve dinî-fikirlerin açıklanması açısından da faydalı olduğunu göstermeye çalışıyorum. Beşinci bölümde (“Yunan Tarihinde Siyasi Düzlemde Sınıf Mücadelesi”), sınıfsal çözümlemenin Yunan tarihine uygulanmasının siyasi ve toplumsal değişim sürecini nasıl aydınlayabileceğini gösteriyorum. Birinci alt bölümde arkaik dönemle (MÖ V. yüzyıl öncesi) ilgileniyor ve “tiran” adı verilen kişilerin, yedinci yüzyıla kadar Yunan dünyasının tümünde varlığını sürdüren kalıtsal aristokrasiden, servete dayalı oligarşiler ya da demokrasiler tarafından yönetilen daha “açık” toplumlara geçişte oynadıkları hayati rolü ortaya koyuyorum. İkinci alt bölümde, beşinci ve dördüncü yüzyıllarda cereyan eden (bir hükümet biçimi olarak var olduğu yerlerde büyük oranda demokrasi tarafından hafifletilen) siyasi sınıf mücadelesine dair bir dizi gözlemde bulunarak, demokrasinin en güçlü olduğu Atina’da bile siyasi düzlemde, biri 411 diğeryse 404 yıllarında olmak üzere iki kez, keskin bir sınıf mücadelesinin patlak verdiğini gösteriyorum. Üçüncü alt bölümdeyse, Yunan demokrasisinin MÖ dördüncü yüzyıl ile Hristiyanlık çağının üçüncü yüzyılı arasında, Yunan mülk sahibi sınıfı, Makedonyalılar ve nihai olarak da Romalıların ortak çabaları sonucunda nasıl tedricen yıkıldığını açıklıyorum. (Bu sürecin Roma dönemine dair ayrıntıları daha detaylı bir şekilde Ek IV’de tasvir ediliyor.)

Tüm Yunan dünyası belli aşamalarla Roma’nın yönetimi altına girdiğinden, dördüncü bölümün başlığını da oluşturan “Süzeren Roma” hakkında epey bir şey söylemek zorundayım. Birinci alt bölümdeki “Dünyanın Kraliçesi ve Efendisi” olarak Roma üzerine kimi kısa notlardan sonra, ikinci alt bölümde erken Roma Cumhuriyeti’nde cereyan eden “Tabakalar Arasında